

Islamic Maaref University

Scientific Journal
ISLAMIC REVELUTION STUDIES

Vol. 22, Autumn 2025, No. 82

**An Study of the Impact of the Islamic Revolution
on the Evolutions of Ashura Poetry in Comparison
with Poetry before 1978**

Mansour Nikpanah¹

1. Associate Professor of Persian Language and Literature, Department of Persian Literature,
University of Saravan, Saravan, Iran.
m.nikpanah@saravan.ac.ir

Abstract Info	Abstract
Article Type: Research Article	Literature and poetry in every field carry the culture of that land. Iran, which is known for its poetry and literature, is more pioneering and progressive than other countries in this field. One of the heartbreaking events is the Ashura incident. The closer the historical course of our poetry gets to the contemporary era, the more vividly the Ashura incident is shown in poetry. In this article, an attempt has been made to examine the poetry and literature close to the revolution and the post-revolutionary era. As we get closer to the current era, the depth of the Ashura incident and the purpose and philosophy of the Imam's movement became more apparent.
Received: 2024	In this article, the vivid reflection of this incident in poetry before and after the revolution has been shown. Examining poetry before and after the revolution from this perspective reveals the dynamism and excitement of poems after the revolution compared to before, and this article is descriptive-analytical and has been compiled using a library method and references to documents and records.
Accepted: 2024	
Keywords	Islamic Revolution, Resistance Literature, Ashura Poetry, Revolutionary Poetry, Imam Hossein.
Cite this article:	Nikpanah, Mansour (2025). An Study of the Impact of the Islamic Revolution on the Evolutions of Ashura Poetry in Comparison with Poetry before 1978. <i>Islamic Revelation Studies</i> . 22 (3). 107-122. DOI: ??
DOI:	??
Publisher:	Islamic Maaref University, Qom, Iran.

Introduction

Elegy writing has a long history in the literatures of various nations. Fundamentally, elegy writing has a precedent in both Persian and Arabic poetry. This article attempts to examine the poetry and literature close to the Islamic Revolution and the post-revolutionary era. With the approach of the contemporary period, the depth of the Ashura tragedy, as well as the purpose and philosophy of Imam Hussain's movement, became more manifest. This article demonstrates the prominent reflection of this tragedy in poetry before and after the Revolution. Examining pre- and post-revolutionary poetry from this perspective indicates the dynamism and fervor of post-revolutionary compositions compared to earlier ones. This article is descriptive-analytical in nature and has been compiled using a library-based method, referencing documents and records.

Methodology

This article seeks to examine the claim of the Islamic Revolution's influence by the Ashura movement within poetic works, aiming to conclude: first, whether such an influence exists; second, the direction of this influence; and third, its outcomes. Given its reliance on textual sources, this research is descriptive-analytical and conducted through a library-based method.

Discussion

Ashura literature underwent a gradual historical progression, but its frequency and the number of its poets increased markedly near the time of the Revolution. Pre-revolutionary poets generally composed verses on this event in a passing manner. Nevertheless, these poets and their works are enumerable, though few poets became renowned specifically for Ashura poetry. Among them are: Oman Samani Esfahani, Niyaz Jushqani, Hojjat al-Islam Niri Tabrizi, Soroush Esfahani, Ayatollah Kampani, Malek al-Sho'ara Saba, Vaqar Esfahani, Khoshdel, Fazl... Salavati, and others. However, the number of Ashura-related verses in their divans does not surpass other literary themes. In pre-revolutionary poetry, religious themes and concepts were marginalized and isolated. On one hand, modernist Western or leftist Marxist inclinations intensified among poets; on the other hand, the Pahlavi regime showed little commitment or interest in religion and religious affairs. Consequently, in the works of prominent pre-revolutionary poets such as Fereydoun Moshiri, Sohrab Sepehri, Houshang Ebtehaj (only one unfinished poem), Parvin E'tesami, Rahi Mo'ayyeri, Siavash Kasraei, Nima Yushij, Mehdi Akhavan-Sales, Ahmad Shamlou, Forough Farrokhzad, and Sohrab Sepehri, there is little trace of Ashura poetry. In the same period, the poetry of revolutionary and militant poets such as Farrokhi Yazdi, Aref Qazvini, and to some extent Malek al-Sho'ara Bahar shows more prominent traces of Ashura poetry.

Conclusion

Pre-revolutionary Ashura poems were largely limited to narration, and at most, expressions of pain, regret, tears, sighs, and remorse, accompanied by some far-fetched imaginations regarding the events of Karbala. However, post-revolutionary Hussaini poetry is not static. It is entirely dynamic, fervent, stirring, inspiring, and hopeful, featuring novel imagery and artistic innovations that emphasize both formal beauty and thematic harmony and proportion. The publication of independent works solely about the

Hussaini epic, even those intended for children, as well as the numerous distinguished compositions about the events before, during, and after the Ashura tragedy, are hallmarks of post-revolutionary Ashura poetry. A close and clear perspective on the events of Ashura replaces the distant, vague, and hazy depictions of the pre-revolutionary era. Ashura poetry transforms from verses filled with regret and despair into hopeful poetry intertwined with the theme of waiting (intizar) and deliverance (faraj).

References

- Ahmadi Birjandi, A. (1990). *Humanitarianism in Islam*. Kelk, (8). (In Persian)
- Arabi, M. A. (2001). *Ashura in the expanse of Persian poetry* [Doctoral dissertation, Faculty of Literature, University of Tehran]. (In Persian)
- Arzhang, B. (2003). *Rang-e Anar [The color of pomegranate]*. Mehr-e Taban. (In Persian)
- Asadi, M. R. (2013). *Ashura in the poetry of the first decade of the Islamic Revolution*. Virgool. (In Persian) <https://virgool.io>
- Asgarifard, H. (1984). *Jang-e Shishom-e Sureh [The sixth war of Surah]*. Howzeh Honari, Islamic Propaganda Organization. (In Persian)
- Biabanki, S. (2008). *Sangchin-ha (She'r-ha) [Stone piles (poems)]*. Elm Publications. (In Persian)
- Dehkhoda, A. A. (1991). *Divan* (M. Dabir Siyaqi, Ed.). Tirajeh. (In Persian)
- Esmaili, A., & Raisi Baghshahbazi, M. (2019). Ashura images in contemporary poetry. *Journal of Lyrical Language and Literature Studies*, 9(32), 23-32. (In Persian)
- Haddadi, & Salari. (2017). Symbols of Ashura epic in contemporary Persian and Arabic poetry. *Shi'a Studies*, (56). (In Persian)
- Hosseini, H. (1992). *Jebra'il va Ganjeshk [Gabriel and the sparrow]*. Ofogh. (In Persian)
- Kafi, G. R. (2007). *Sharh-e Manzoumeh-ye Zohr-e Ashura* [Exposition of the poem of Ashura noon]. Ashura Cultural Complex. (In Persian)
- Kargar, R. (2008). *Chelcheragh-e Ashk [Forty lamps of tears]*. Mash'ar. (In Persian)
- Kashani, S. (1994). *Hezar Daman-e Gol-e Sorkh [A thousand laps of red flowers]*. Islamic Propaganda Organization, Howzeh Honari. (In Persian)
- Khomeini, R. (2000). *Sahifeh-ye Noor [The book of light]* (2nd ed.). (In Persian)
- Mardani, N. (1991). *Atash-e Ney [The fire of the reed]*. Ettela'at Publications. (In Persian)
- Masoumi, R. (1987). *Ashk-e Shafaq [Tears of twilight]*. Rashidi. (In Persian)
- Moallem Damghani, A. (2007). *Raj'at-e Sorkh-e Setareh [The red return of the star]*. Sureh Mehr. (In Persian)
- Mohaddesi, J. (2014). *Farhang-e Ashura [Ashura encyclopedia] (17th ed.)*. Marouf. (In Persian)
- Mohaddesi Khorasani, Z. (2009). *She'r-e Ayini va Ta'sir-e Enqelab-e Eslami bar An [Ritual poetry and the impact of the Islamic Revolution on it]*. Ashura Cultural Complex. (In Persian)
- Mousavi Garmaroudi, S. A. (2009). *Gushvareh-ye Arsh [The earring of the throne]*. Sureh Publications. (In Persian)
- Motahar, M. (1998). *Golvajeh [The bouquet]*. Hadi Publications (7th ed.). (In Persian)
- Nemat Sara, M., & Zaman Ahmadi, M. R. (2016). Aesthetic criticism of Qeysar Aminpour's Ashura ritual poetry. *Literary Aesthetics Quarterly*, 14(32). (In Persian)
- Orouji, A. (2016). *Ashagh Shodan Baraye To [Falling in love for you] (1st ed.)*. Maya Publications. (In Persian)
- Sabzevari, H. (1989). *Divan*. Keyhan Publications. (In Persian)

- Saffarzadeh, T. (1986). *Bi'at ba Bidari [Allegiance with awakening]*. Navid-e Shiraz. (In Persian)
- Safarbeygi, J. (2010). *Va [And]*. Sepideh Baroon. (In Persian)
- Sangari, M. R. (2006). *Raz-e Rashid [The secret of Rashid]*. Sureh Mehr. (In Persian)
- Shariati, A. (1990). *Hossein Vares-e Adam [Hussain, heir of Adam] (4th ed.)*. Qalam Publications. (In Persian)
- Tavakoli, Z. (2009). *Mikhaneqah [The tavern]*. Sureh Mehr. (In Persian)

نشریه علمی

مطالعات انقلاب اسلامی

سال ۲۲، پاییز ۱۴۰۴، شماره ۸۲

بررسی تأثیر انقلاب اسلامی در تحولات شعر عاشورایی در مقایسه با شعر قبل از سال ۱۳۵۷

منصور نیک‌پناه^۱

۱. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، گروه ادبیات فارسی، دانشگاه سراوان، سراوان، ایران
و مدرس دروس معارف اسلامی.
m.nikpanah@saravan.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: پژوهشی (۱۲۲ - ۱۰۷)	ادبیات و شعر در هر زمینه حامل فرهنگ آن سرزمین است. ایران که به خطه شعر و ادب معروف است، در این زمینه از سایر ممالک پیشگام‌تر و پیشروتر است. یکی حوادث جانسوز، حادثه عاشورا است. هر چه سیر تاریخی شعر ما به دوران معاصر نزدیک‌تر می‌شود، جلوه حادثه عاشورا در شعر پررنگ‌تر نشان داده می‌شود. در این مقاله تلاش شده است که شعر و ادبیات نزدیک به انقلاب و دوران بعد از انقلاب را مورد بررسی قرار دهیم. با نزدیک شدن به دوران فعلی عمق حادثه عاشورا و هدف و فلسفه حرکت امام بیشتر جلوه نمود. در این مقاله بازتاب پررنگ این حادثه در شعر قبل و بعد از انقلاب نشان داده شده است. بررسی شعر قبل و بعد از انقلاب از این زاویه، بیانگر پویایی و هیجان سروده‌های بعد از انقلاب به نسبت قبل است و این مقاله از نوع توصیفی تحلیلی و به روش کتابخانه‌ای و مراجعه به اسناد و مدارک تدوین شده است.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۱۳	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۳/۰۵	
واژگان کلیدی	انقلاب اسلامی، ادبیات مقاومت، شعر عاشورایی، شعر انقلاب، امام حسین <small>علیه السلام</small> .
استناد:	نیک‌پناه، منصور (۱۴۰۴). بررسی تأثیر انقلاب اسلامی در تحولات شعر عاشورایی در مقایسه با شعر قبل از سال ۱۳۵۷. <i>مطالعات انقلاب اسلامی</i> . ۲۲ (۳). ۱۰۷ - ۱۲۲. DOI: ??
کد DOI:	??
ناشر:	دانشگاه معارف اسلامی، قم، ایران.

طرح مسئله

مرثیه‌سرایی در ادبیات ملل مختلف سابقه دیرینه دارد. از آنجایی که ادبیات به‌عنوان محمل و جایگاه بروز عواطف و احساسات قلمداد می‌شود و از طرف دیگر، در بروز حوادث ناگوار مرثیه‌سرایی به‌عنوان اهرم تسکین‌بخش برای آدمی عمل می‌کند، لذا سرایش و خوانش شعر مرثیه در چنین مواقعی بیشتر خودش را نشان می‌دهد. اصولاً مرثیه‌سرایی هم در شعر فارسی و هم در شعر عربی مسبوق به سابقه است. مرثیه‌هایی که در شعر عربی خوانده می‌شد معمولاً سطحی، مقطعی و محدود بود و عموماً موضوعاتی در باب قبیل و معشوق را در بر می‌گرفت و بعضاً متوجه حاکمان و ممدوحان می‌شد. در شعر فارسی هم این نمادهای رسمی شامل سرایش شعر شاعران در مرگ حاکمان و بزرگان دیده می‌شود. هنوز حادثه عاشورا جلوه پررنگ خودش را در ادبیات فارسی نشان نداده بود. معدود شعرایی که به این موضوع می‌پرداختند از ذکر حوادث تاریخی و اظهار تألم فراتر نمی‌رفتند. این مضمون در شعر معاصر متفاوت چهره نموده است. تاجایی که می‌توان ادعا کرد مکتب عاشورا به شعر انقلابی و آیینی حیات می‌بخشد (نعمت‌سرا و زمان‌احمدی، ۱۳۹۶: ۲۰۰). ادبیات عاشورایی در این سال‌ها به یکی از غنی‌ترین و حماسی‌ترین سبک‌های شعری در ادبیات ما مبدل شده است، تاجایی که برخی از این شاعران عمده یا حتی تمام شهرتشان را مدیون سروده‌های عاشورایی خود هستند. «امروزه عاشورا تجلی پیوند حیات و عدل، حماسه و رسالت، ایمان و پایداری، آزادگی و شرف، اعتقاد و جهاد، دیانت و آدمیت، عینیت و عرفان در همه عصرهای تاریخ آدمی است. محتوای حرکت عاشورای حسینی تبلور عینی یک الگوی راهبردی است برای احیای دین در اندیشه‌ها و جان‌ها و زندگی‌ها و تربیت و سازندگی انسانی اجتماعی است» (اسماعیلی، رئیسی، ۱۳۹۸: ۲۴).

با نگرش به شعر عاشورایی متوجه تقسیم‌بندی‌های متنوع و متعدد محققان و صاحب‌نظران در این ژانر ادبی می‌شویم. پوشیده نیست که این تنوع و تکثر در تقسیم‌بندی این ژانر ادبی بسته به زاویه نگرش محققان و صاحبان قلم نتایج متفاوتی در پی داشته است. عده‌ای از این صاحبان اندیشه سیر تاریخی این نوع ادبی را در دوره‌های مختلف رصد نموده‌اند (ر. ک: کافی، ۱۳۸۶: ۳۶). افراد دیگر از منظر ساختار و قالب‌های ادبی سروده‌های عاشورایی را مورد ارزیابی قرار داده‌اند. نقد بعضی از این نویسندگان متوجه درون‌مایه و محتوایی است که در این اشعار نهفته است. به‌عنوان مثال در تقسیم‌بندی ذیل از زاویه مضمون و درون‌مایه به سروده‌ها توجه شده است: محمدعلی عربی در کتاب *عاشورا* در گستره شعر فارسی، شعر عاشورایی را از لحاظ موضوع در سه بخش تقسیم کرده است: ۱. مرثیه؛ ۲. منقبت (شامل مدح اهل‌بیت)؛ ۳. مثلثت (ذکر زشت‌کاری‌های یزیدیان بر خاندان اهل‌بیت) (عربی، ۱۳۸۰: ۴۳). منظر

نگاه بعضی صاحب‌نظران حول محور خود عاشورا معطوف می‌شود (سنگری، ۱۳۸۵: ۱۱ - ۱۰). در این مقاله بر آنیم که سروده‌های شاعرانی که بنا به فضای انقلاب تأثیر پذیرفته‌اند تجزیه و تحلیل نموده در ترازوی تطبیق با سروده‌های شاعران منتهی به انقلاب مقایسه نموده، میزان تأثر شاعران را از جریان انقلاب در آثارشان را منعکس نماییم.

۱. بیان مسئله

حادثه عاشورا در تاریخ جهان به صورت عام و برای مسلمانان به صورت خاص آن‌قدر جلوه پرننگی دارد که ادبیات عمومی جهان، به خصوص مسلمانان را تحت تأثیر قرار داده است. برخلاف سایر حوادث، هر چه از این حادثه می‌گذرد نه تنها به بوته فراموشی گذاشته نمی‌شود، بلکه روز به روز تصاویر آن در ادبیات مسلمانان و جهانیان پرننگ‌تر نشان داده می‌شود. سیر تاریخی این حادثه بیانگر آن است که هر چه به دوران انقلاب اسلامی نزدیک‌تر می‌شویم، کمیت و کیفیت پرداختن به این حادثه متفاوت می‌شود. شباهت و سنخیت این دو حرکت و الگوسازی و سرمشق‌گیری انقلاب از نهضت عاشورا معادله تأثیرپذیری را تکمیل می‌کند. «دستور آن بود که این برنامه، سرلوحه زندگی امت در هر روز و در هر سرزمینی باشد. روزهایی که بر ما گذشت، عاشورای مکرر بود و میدان‌ها و خیابان‌ها و کوی و برزن‌هایی که خون فرزندان اسلام در آن ریخت، کربلای مکرر» (خمینی رهبر: ۱۳۷۹: ۹ / ۵۷). در این مقاله در پی آن هستیم که ادعای تأثیرپذیری انقلاب اسلامی از نهضت عاشورا را در اشعار مورد بررسی قرار داده، به این جمع‌بندی برسیم که اولاً آیا نهضت عاشورا بر انقلاب اسلامی تأثیر داشته است؟ ثانیاً این تأثیر در چه راستایی بوده؟ و ثالثاً چه نتایجی به بار آورده است؟

۲. روش تحقیق

این پژوهش با توجه به ماهیت آن تکیه بر متونی که دارد از نوع توصیفی - تحلیلی به روش کتابخانه‌ای انجام گرفته است. برای نیل به این هدف مراجعه به اسناد و متون شعرا مقارن با انقلاب و شعرای بعد از انقلاب منظور نظر بود. مواد مورد نیاز از لابه‌لای این متون و دواوین فیش‌برداری، دسته‌بندی، تدوین و تنظیم شد.

۳. پیشینه تحقیق

یک. عناوین اصلی

- روزه، مرادخانی و نوری (۱۴۰۰) در مقاله «بررسی حرکت شعر عاشورایی قرن معاصر از مرثیه به حماسه»، شعر عاشورایی را همواره تنومندترین شاخه شعر دینی در ادوار مختلف قلمداد می‌کنند. در این

پژوهش ضمن بررسی محتوا و نوع نگرش شاعران به موضوعات عاشورایی در سه دوره پهلوی اول، پهلوی دوم و انقلاب اسلامی، به چرایی و چگونگی این تحولات، با محوریت حرکت شعر عاشورایی از مرثیه به حماسه پرداخته است.

دو. عناوین فرعی

- مهدوی کلانته نو، فیروزی مقدم، علوی مقدم و صادقی منش (۱۴۰۱) در مقاله «لایه‌های سبکی اشعار عاشورایی پس از انقلاب اسلامی» به بررسی شگردهای واژگانی و ادبی اشعار عاشورایی بعد از انقلاب پرداخته‌اند.

- اسماعیلی، اصغر؛ مریم رئیسی باغ شهبازی (۱۳۹۸) «تصویرهای عاشورایی در شعر معاصر» را در نشریه **مطالعات زبان و ادبیات غنایی** به چاپ رسانده‌اند. اینان معتقدند: شعر عاشورایی با تأثیر از قیام کربلا از دوره آغاز شکل‌گیری تا هنگام تحول و شکوفایی، برخوردار از زبانی فخیم و درون‌مایه‌هایی منحصر به فرد به تدریج ساختار معنوی و لفظی و سبک بیانی خاص خود را یافت و با خلق آثار چشم‌گیر و قابل اعتنا، زمینه ایجاد مکتب شعری مستقلی را از آن فراهم ساخت.

- حدادی و سالاری (۱۳۹۶) در مقاله «نمادهای حماسه‌عاشورا در شعر معاصر پارسی و عرب»، نمادهای عاشورا به سه‌گونه تقسیم می‌کنند: نمادهای مادی و طبیعی مانند: آئینه، خورشید، آب، شیر، گل‌های سرخ (شقایق، لاله، ارغوان) و ... نمادهای دینی و آیینی چونان: ثارالله، ذبیح، ذبح عظیم، سربهداری و انالحق، مظلومیت و پیروزی خون بر شمشیر و ... و نماد اسطوره‌ای همانند سیاوش، ققنوس، عنقا، مجنون و لیلی، قیصر، یوسف، گرگ و ...

- محدثی (۱۳۸۲) در مقاله «بازتاب اندیشه سیاسی عاشورا در شعر معاصر» درون‌مایه اصلی شعر عاشورایی را این‌گونه برمی‌شمارد: عناصری چون ذلت‌ناپذیری و عزت نفس، ظلم‌ستیزی، افشای ستم‌جائران، عدالت و برابری، اصلاح جامعه و پیکار با مفاسد، و الهام‌گیری آزادگان از مکتب عاشورا از جمله محورهای سروده‌های انقلابی و سیاسی بوده است.

بحث اصلی

چنان‌که در سطور قبل گذشت ادبیات آیینی و ادبیات عاشورایی به‌عنوان یک ژانر ادبی مستقل در ادبیات ما قابل رصد است. انقلاب اسلامی ایران برای پیروزی و برای تهییج و تحریک ملت ایران نیاز به الگوهای شاخص و سمبل‌های تأثیرگذار داشت تا حرکت انقلاب را شتاب و تحرک ویژه ببخشد و چه الگویی مناسب‌تر و شایسته‌تر از امام حسین علیه السلام و یارانش که در حادثه کربلا آن‌گونه جان‌فشانی نمودند و

برای بقای دین جانشان را فدا کردند. «میان واقعه عظیم عاشورا و تمام درگیری‌های دائمی حق و باطل در طول تاریخ، از آدم تا امروز، پیوندی خاص وجود دارد و انسان امروز واپسین حلقه این دایره تسلسل‌وار است» (شریعتی، ۱۳۶۹: ۴). این نکته‌ای بود که انقلاب اسلامی برای نیل به هدفش به آن نیاز داشت، نه تنها برای پیروزی این قیام، بلکه برای تداوم آن نیز حضور عناصر عاشورایی با پارامترها و شاخص‌هایی که در یاران امام حسین علیه السلام دیده می‌شد، جزو نیازهای تداوم انقلاب بود. بنابراین موضوع شعر و ادبیات عاشورایی محدود به دوران پیروزی انقلاب نمی‌شود. حال آنکه با وجود نیاز به مجاهدت و ایثارگری امت اسلامی، این احساس نیاز بیش از پیش ضرورت داشت.

ز سربازی سرافرازی بود آزادمردان را سرافرازی و سربازی ز شاه کربلا آموز
حسین‌آسا به دفع فتنه بیگانگان برخیز شعار آشنایی با خدا، از آشنا آموز
(مطهر، ۱۳۷۷: ۱ / ۹۵)

بنابراین یکسری شاخص‌ها و ویژگی‌ها را می‌توان در ادبیات عاشورایی و شعر انقلاب شناسایی کرد که قبل از آن وجود نداشته است یا بسیار کم‌رنگ بوده است.

۱. خط سرخ و خط سبز

نهضت عاشورا به‌رغم اینکه در مقطع کوتاه و با کمیت پایین افراد دخیل در آن به نسبت بسیاری از حوادث تاریخی به انجام رسیده است، اما تأثیرگذاری شگفت و شگرفی در کلیه ارکان جامعه بشری نهاد است که نه تنها مسلمانان را تحت تأثیر قرار داده است، بلکه جهانی را متوجه خود نموده است. حضرت سیدالشهداء به حق مظهر ایثار و استقامت می‌باشند که هرگز تن به ذلت و خواری نداد و این خود موجب جاودانگی او و مکتب او گردید. شاعران با سروده‌هایشان عظمت نهضت بزرگ حضرت را مورد توجه قرار داده‌اند. «نخستین مرثیه‌های جانگداز کربلا را خاندان عصمت و طهارت علیهم السلام و ام البنین مادر حضرت ابوالفضل با چشمانی اشک‌بار و تافته از غم سرودند» (احمدی بیرجندی، ۱۳۶۹: ۱۴).

از طرف دیگر، یکی از محوری‌ترین و بنیادی‌ترین اندیشه‌های مکتب اسلام، اعتقاد به ظهور منجی آخر الزمان است که تمام فرق و نحله‌ها، اعم از اسلامی و غیر آن، به گونه‌ای به آن عقیده دارند. این اعتقاد به‌رغم تأخیر در بروز، از جهت پایه‌ریزی بر هر اندیشه دیگری تقدم دارد؛ به گونه‌ای که در اسلام از زمان بعثت پیامبر عظیم الشان سنگ بنای آن نهاد شده. در اسلام، عقیده به مهدویت و ظهور منجی کانون مشترکی است که حتی فرق افراطی هم به آن ورود پیدا کرده، درباره آن به اظهار نظر پرداخته‌اند. مهدویت آن قدر در جامعه اسلامی مورد عنایت واقع شده است که احادیث متواتر و مکرر روایت گردیده است.

شعر انقلاب زمینه و بستر اتصال و ائتلاف این دو مضمون ارزشمند در تفکر اسلامی را فراهم ساخت. در واقع با این وحدت درون‌مایه مبتدا و منتهای حرکت اسلام به هم می‌پیوندد.

هرسی که مرور می‌کنی عاشوراست هر جا که عبور می‌کنی عاشوراست
ای وارث زخم‌های هفتادودو تن! روزی که ظهور می‌کنی عاشوراست
(صفریگی، ۱۳۸۹: ۳۶)

این شاعر در جایی دیگر به این مسیر پر عشق و حزن اشاره می‌کند:

هم پهلوی فاطمه شکسته است هنوز هم دست علی به ظلم بسته است هنوز
دارند هنوز خیمه‌ها می‌سوزند زینب به امید تو نشسته است هنوز
(صفریگی، ۱۳۸۹: ۲۷)

۲. ایثار و شوق شهادت

ادبیات انقلاب تصویری که از امام حسین علیه السلام و یارانش ارائه می‌نماید، شخصیت‌هایی جویای شهد شهادت هستند که برای نیل به این هدف بر یگدیگر پیشی می‌گیرند. این ایثار در شعر عاشورایی انقلاب منحصر به شخصیت خاص نمی‌شود، بلکه صغیر و کبیر، مرد و زن، هاشمی و غیر آن، ... با خواهش و التماس این را از خدا و امام می‌خواهند.

وقتی مکه از دل‌ها کبوتر را ربودند نامردمان دروازه شب را گشودند
مردانی از ایل صنوبرهای آزاد شعر بلندی از شهادت می‌سرودند
(اروجی، ۱۳۷۹: ۲۷۳)

مسئله پیشی گرفتن یاران کربلا فقط در باب شهادت‌طلبی نیست، بلکه فداکاری و ایثار در لحظه به لحظه ادبیات عاشورایی انقلاب موج می‌زند. آب نخوردن ابوالفضل عباس به سبب تشنگی اهل خيام یکی از نموده‌های این خصوصیت در یاران کربلاست.

ای که انداختی از ساقی آب‌آور دست کی کشد ساقی دل‌سوخته از ساغر دست
دید گل‌ها همه در آه و عطش می‌سوزند دست اگر این سوی دریا بگذارد بر دست
(بیابانکی، ۱۳۸۷: ۱۱۲)

صدها هزاران از شما کردید پیمان با خدا باشید با او باوفا ای کوفیان! ای کوفیان
ایثار کرد او مال و جان بگذشت نیز از خانمان بهر نجات دوستان ای کوفیان! ای کوفیان
(دهخدا، ۱۳۷۰: ۸)

از همین الگوسازی است که هم در پیروزی انقلاب و هم در هشت سال دفاع مقدس شاهد ایثارگری رزمندگان هستیم. «در اکثر شعرهای دهه اول انقلاب می‌توان پیوند عمیقی را که شاعران این دوره بین دفاع مقدس ایران و کربلا ایجاد کرده‌اند به‌وضوح دید» (اسدی، ۱۳۹۲). شعر سپیده کاشانی با عنوان «طلوع سرخ» نمونه بارز این الگوسازی است:

ز نینوای شهیدان کربلای حسینی وزیده رایحه عشق و خانه خانه بیامد
چه جوششی است در این رود پرخروش خدایا که از شکاف زمان گرم و پرفسانه بیامد
(کاشانی، ۱۳۷۳: ۷۷)

شوق شهادت در رکاب سرور شهیدان در کلام شاعر موج می‌زند:

جانم به فدای مرگ بی‌همتایت تو هستی و نیست خالی از تو جای
ای کاش مرا در آتشت می‌دید ای کاش به مرگ می‌شدم هم‌پایت
(توکلی، ۱۳۸۶: ۳۹)

۳. تحمل شداید

یکی از درون‌مایه‌های برجسته شعر حسینی مصائب و سختی‌هایی است که کاروان کربلا از بدو حرکت تا پایان سیر اسرا تحمل می‌کند. این دشواری‌ها یک طرف سروده‌ها را در بر می‌گیرد و بردباری که شهدا و سپس اسرا در برابر این ناملازمات انجام می‌دهند سوی دیگر ماجراست. شعر حسینی از ابتدای زایشش بر این پارامترها تأکید ورزیده است و در این زمینه تفاوت‌چندانی با سروده‌های بعد انقلاب ندارد، الا اینکه اشعار بعد از انقلاب عینی‌تر و ملموس‌تر این تصاویر را عرضه می‌نماید و تلاش دارد از ورود تخیلات و خرافات دوری نماید.

مکن به گور دلم گریه ای رفیق دلاور بگو حکایت خون با دل دریده خونین
حماسه‌های سواران کربلای شهادت نوشته خامه تاریخ در جریده خونین
(مردانی، ۱۳۷۰: ۶۸)

نماد این شکیبایی و تحمل در عین وقار و متانت را می‌توان در عملکرد حضرت زینب مشاهده کرد:

هم یاور و خواهر برادرهایش هم بود برادر برادرهایش
یک عمر برای پدرش مادر بود حالا شده مادر برادرهایش
(صفربیگی، ۱۳۸۹: ۴۱)

۴. نمای نزدیک صحنه‌ها

شعر عاشورایی انقلاب در واقع حکم دوربین فیلم‌برداری را دارد که قبل از انقلاب با زاویه باز و نمای دور صحنه‌ها را به صورت کلی تصویربرداری می‌نماید، ولی بعد از انقلاب دوربین صحنه‌ها را در کادری نزدیک و با جزئیات و حرکت آهسته فیلم‌برداری می‌نماید. لحظاتی همچون: وداع امام با اهل خيام، مکالمه امام با تک‌تک شهدا، آتش زدن خیمه‌ها، دقایقی که بر زینب گذشت، وضعیت اسراء، شام غریبان و این موضوع در شعر شاعران قبل از انقلاب یا وجود نداشت یا بیشتر به وصف لحظات حماسی مثل رزم شهدا با دشمنان و رجزخوانی‌ها یا گاه بیان حوادث فراواقع گرایش داشت.

۵. فلسفه قیام

به‌رغم اینکه پرداختن به فلسفه حرکت و نهضت عاصورا در شعر پس از انقلاب جلوه‌ای واضح دارد، اما در شعر اوایل انقلاب هم رد پای خودش را نشان می‌دهد و با توجه به نیاز انقلاب و انقلابیون به تشویق و تحریک به ادامه حرکت و تداوم جنبش شعری از قبیل خوش‌دل به فلسفه قیام حضرت توجه دارد.

بزرگ فلسفه قتل شاه دین این است که مرگ سرخ به از زندگی ننگین است
نه ظلم کن به کسی نی به زیر ظلم برو که این مرام حسین است و منطق دین است
همین نه گریه بر آن شاه تشنه لب کافی است اگر چه گریه بر آلام قلب تسکین است
(مطهر، ۱۳۷۷: ۱۰۵)

از همین دست است سروده‌های پزشک شاعر قاسم رسا که به اصل آزادگی و حریت امام می‌پردازد:

گر شما را به جهان دینی و آیینی نیست لااقل مردم آزاده به دنیا باشید
(مطهر، ۱۳۷۷: ۱۰۵)

فضل‌الله صلواتی که هم قبل از انقلاب و هم بعد از انقلاب به سرودن اشعار آیینی و پایداری می‌پردازد، به آزادی و آزادگی امام توجه دارد:

درس آزادی به دنیا داد رفتار حسین بذر همت در جهان افشاند افکار حسین
(مطهر، ۱۳۷۷: ۹۵)

با وجود اینکه تک‌ستاره‌هایی قبل از انقلاب به اصل فلسفه قیام امام حسین علیه السلام پرداخته‌اند، اما در برابر خیل شاعرانی که بعد از انقلاب هم به شعر عاشورا توجه داشته‌اند و هم به فلسفه نهضت کربلا،

قیاس قطره در برابر دریاست. ذکر همه شواهد و مدارک و ابیات و اشعار در این باب مقدور نیست و اشاره‌ای به چند شاعر و ابیات مختصر آنها نشان‌دهنده مشتت از خروار است.

جان فدا کردی به راه مکتب آزادگی جان هر آزاده‌ای گردد فدایت یا حسین
(کارگر، ۱۳۷۸: ۱۵۹)

قاسم سروری در شعرش به این اصل پرداخته است:

درس رادی و جوانمردی به عالم داد و رفت کاخ حریت به پا از درس جاویدان اوست
(مطهر، ۱۳۷۷: ۹۴)

قربانی اسلامی با همت مردانه ای مفتخر از عزمت همواره مسلمان‌ها
(معصومی، ۱۳۶۶: ۳۳۹)

از آن فریاد دعوتگر که در متن زمان جاری است و پیغامش شعار شور و بیداری است
میان حق و باطل، داد با بی‌داد نبودی جاودان بر پاسست
(محدثی، ۱۳۸۶: ۱۰۵)

موضوع هدف نهضت عاشورا در شعرای بعد از انقلاب فقط در چهره امام شهید دیده نمی‌شود، بلکه در بیان سایر شخصیت‌ها از قبیل حضرت ابوالفضل، حضرت زینب، حضرت قاسم و ... به مسئله نقش و وظیفه آنها پرداخته شده است. در شعر طهماسبی این رسالت را در چهره حضرت زینب کاملاً آشکار می‌کند:

سر نی در نینوا می‌ماند اگر زینب نبود کربلا در کربلا می‌ماند اگر زینب نبود
(محدثی، ۱۳۹۳: ۲۱۷)

امثال صغیر اصفهانی نیز مشابه این سروده را در نقش حضرت زینب در این حادثه بیان نموده‌اند. رباعی زیر به اصل قیام عاشورا و مناعت طبع شهید کربلا اشاره دارد:

دنیا چو وفا نمی‌کند دین مفروش یعنی که شرف به مزد ننگین مفروش
شرمت بادا سر حسین بن علی است خورشید به سکه سفالین مفروش
(ارژن، ۱۳۸۲: ۶۹)

۶. شخصیت محوری

تجلی ادبیات عاشورایی در شعر انقلاب سبب گردید که شخصیت‌های نقش‌آفرین در حادثه کربلا هر

کدام به نوعی سمبلی از صفات مثبت یا منفی شوند. در واقع ما دو صفحه کاملاً مجزا مشاهده می‌کنیم؛ یک طرف حسینیان با ویژگی‌های برجسته انسانی و در طرف مقابل یزیدیان با صفات ناشایسته؛ یک صف گجست و یک صف خجست است. ارائه الگوهای مثبت و منفی در ابعاد و زوایای مختلف یکی از نکات بارز سروده‌های عاشورایی بعد از انقلاب است که قبل از آن با این چهارچوب‌ها و شاخص‌های دقیق سابقه نداشته است.

عالم همه خاک کربلا بایدمان پیوسته به لب خدا خدا بایدمان
تا پاک شود زمین ز ابنای یزید همواره حسین علیه السلام مقتدا بایدمان
(حسینی، ۱۳۷۱: ۱۰۲)

این صفات و ویژگی‌ها در شعر انقلاب پررنگ‌تر از گذشته خودش را نشان می‌دهد. به گونه‌ای که برای نسل جوان و جویای نام این شخصیت‌ها به‌عنوان الگو پیشنهاد داده می‌شوند. لذا حضرت زینب الگوی صبر و شکیبایی، حضرت عباس الگوی وفاداری، حضرت علی‌اکبر الگوی رشادت، حضرت قاسم الگوی شهامت ... می‌شوند. در باب حضرت زینب می‌سراید:

پلک صبوری می‌گشایی / و چشم حماسه‌ها / روشن می‌شود ... مهمان‌سرای داغ‌های رشید است
(حسینی، ۱۳۷۱: ۳۰۵).

از پا حسین افتاد و ما برپای بودیم زینب اسیری رفت و ما بر جای بودیم
(معلم، ۱۳۸۶: ۲۱)

مشابه همین مضمون می‌سراید:

از سوی ساقی این چنین آمد اشارت بر تو شهادت زد رقم بر من اسارت
(سبزواری، ۱۳۶۸: ۱۰۲)

در همین راستا بارها شاعران با شخصیت‌های کربلا بنا به حوادث و شرایطی که بر آنها گذشته است گفت‌وگو می‌کنند:

زینب ای بانوی اسلام سلام ای پیام‌آور خونین قیام
(مردانی، ۱۳۷۰: ۶۷)

۷. مضامین و ترکیبات بدیع

یکی از خصایص شعر عاشورایی سایه حزنی است که سرتاسر گیتی را فراگرفته است و این محدود به انسان نمی‌شود، بلکه کلیه عناصر هستی اعم از جاندار و بی‌جان را در بر می‌گیرد. خورشید، ابر، کبوتران، کوه‌ها، رودخانه‌ها و ... غم و اندوه را در شعار و دثارشان اظهار می‌نمایند. شعر انقلاب این ویژگی را با تحرک و پویایی و عمق و آگاهی ... همراه می‌کند.

درختان را دوست می‌دارم که به احترام تو قیام کرده‌اند
(موسوی گرمارودی، ۱۳۸۸: ۹۷)

در باب خلق مضامین بکر و آفرینش معانی تازه با ترکیبات بدیع و نوظهور شعر انقلاب حرف برای عرضه کردن زیاد دارد. این موضوع در حالی در شعر این دوره رخ می‌دهد که نزاع کهنه و نو در شعر این دوره حل شده، هر دو گروه در کنار یکدیگر به سرایش افکار و احساسات خود مشغولند. ضمن احترام و حفاظت از موارث و سنن شعری گذشتگان به آفرینش مضامین تازه و استفاده و ابداع معانی نوظهور مشغولند و در این زمینه موفقیت‌های خوبی هم به دست می‌آورند. علت موفقیت این زبان‌آزمایی و کارآمدی سنتی ادبیات در ترکیب‌های جدید، بیشتر از هر چیز زنده بودن مضامین ادبی و حضور بالفعل معانی به کار رفته در آثار است.

شعر عاشورایی این جنبه‌ای ادبی را با معیارهای بارزتری نشان می‌دهد. اولاً که با عنایت به خصوصیات حماسی و پهلوانی و همچنین تکیه بر آهنگ و ریتم، به‌ویژه جهت عرضه در مراسم و مناسک محرم، گرایش به قالب‌های سنتی نسبت به قبل از انقلاب بیشتر می‌شود. ثانیاً در بیان تصاویر و فضای حاکم بر نهضت عاشورا خویشتن را در یک چهارچوب خشک روایی و تاریخی محصور نمی‌کند، بلکه حتی متعالی‌ترین مضامین - یعنی ادب عاشورایی - خویشتن را به گونه‌ای حاضر و زنده مشاهده می‌کند و خود نیز در متن حادثه قرار دارد و بنابراین پیش از آنکه بخواهد با استعاره و کنایه و به زبان سمبلیک احساس خویشتن را با مضمون و اسوه ادب پیوند زند، همان واقعیت را که تصویر می‌کند گویا سمبل‌ها را تجسم بخشیده و مضمون‌ها را در عرصه بیرونی اثر خویشتن حاضر ساخته است. بیان این ابداعات و ترکیبات منحصر به ادب عاشورایی، خود مبحث و دامنه مخصوص به خود را می‌طلبد؛ چنان‌که برخی از صاحبان قلم به این موضوع پرداخته‌اند. فقط طردا للباب چند نمونه از این نوآوری‌ها نشان داده می‌شود.

ترکیب‌ها: عطر تکبیر، سجاده گلبرگ، نماز باران، جام اکملت لکم، دست جبرئیل، سوره سوگ، عطش مزرعه، تاوان عشق، گل آفتاب و ...

واژگان: بسیج، لاله، عطر، نسیم، زلال، ستاره، آینه، شهادت، تشهد، سلام، سنگر، کویر، شقایق، زمزم، خاک، تشنه، دریا و

گره خوردن ادبیات عاشورایی با حال و هوایی که شاعر و مردم عصر سراینده در آن زندگی می‌کنند و نفس می‌کشند، ضمن حفظ جنبه قدسی و معنوی این نوع ادبی با حیات روزمره خوانندگان و شنودگان ارتباط و نزدیکی بیشتری حس می‌کند. از این رو، شاهد حضور واژگانی زنده و متحرک و پویا و قابل لمس در سروده‌های عاشورایی هستیم که شهروندان به راحتی آن را زمزمه خلوت و جلوت خود می‌نمایند. کاربرد این واژگان زنده و جاندار در قالب‌های سنتی و حماسی چنان با هم آشتی می‌کنند که احساس بیگانگی و غرابت به شنودگان دست نمی‌دهد.

۸. کمیت شاعران

ادبیات عاشورایی در سیر تاریخی حرکت آرامی را سپری می‌کند و با نزدیک شدن به انقلاب بسامد این نوع شعر و تعدد شعرا بیشتر می‌شود. شعرای قبل از انقلاب عموماً به صورت گذرا اشعاری در باب این واقعه سروده‌اند. لیکن این سراینندگان و اشعارشان قابل احصا هستند و کمتر شاعری است که به سرودن اشعار عاشورایی معروف شده باشد. می‌توان به عمان سامانی اصفهانی، نیاز جوشقانی، حجت‌الاسلام نیر تبریزی، سروش اصفهانی، آیت‌الله کمپانی، ملک الشعرا صبا، وقار اصفهانی، خوشدل، فضل‌الله صلواتی و ... نام برد و البته تعداد ابیات عاشورایی این شاعران در دیوانشان بر سایر موضوعات ادبی‌شان غلبه ندارد. در شعر قبل از انقلاب، مضامین و مفاهیم مذهبی، در انزوا و غربت قرار می‌گیرد، چون از سویی گرایش‌های نوین غربی یا چپ‌گرایانه از نوع مارکسیستی در میان شاعران شدت می‌گیرد و از سویی نیز حاکمیت پهلوی چندان به مذهب و امور مذهبی پابندی و علاقه‌ای نشان نمی‌دهد. از همین روی، در آثار شاعران برجسته قبل از انقلاب نظیر فریدون مشیری، سهراب سپهری، هوشنگ ابتهاج (فقط یک شعر ناتمام)، پروین اعتصامی، رهی معیری، سیاوش کسرایی، نیمایوشیج، مهدی اخوان ثالث، احمد شاملو، فروغ فرخزاد و سهراب سپهری چندان نشانه‌ای از شعر عاشورایی به چشم نمی‌خورد. در همین دوره در شعر شاعران انقلابی و مبارزی مانند: فرخی یزدی، عارف قزوینی، و تا حدودی ملک الشعرا بهار رگه‌های شعر عاشورایی پررنگ‌تر است.

انقلاب اسلامی با شعارهایی که برای پیروزی سر داده بود و شباهتی که این انقلاب با نهضت عاشورا داشت و از طرفی احساس نیازی که به بیان پارامترها و شاخص‌های نهضت عاشورا می‌شد و خصوصاً شروع جنگ تحمیلی و تداوم هشت‌ساله آن و اتحاد جهان غرب و جهان کفر علیه ایران اسلامی و تحریم‌های ظالمانه، لحظه به لحظه نگرش و یادآوری الگوهای عاشورایی از طریق کلام شعرا بیشتر

ضرورت داشت. «وقوع جنگ تحمیلی و اشاعه فرهنگ ایثار و شهادت، آموزه‌های عاشورایی را کاربردی‌تر کرد و مفهوم «کل یوم عاشورا، کل أرض کربلا» در باور عمومی گنجانده شد» (اسدی، ۱۳۹۲: ۹۲).
از این رو، اشعار عاشورایی و شاعرانی که به این موضوع پرداختند، آن قدر فزونی می‌گیرد، که حتی ذکر اسامی آنها در این وجیزه امکان‌پذیر نیست. برگزاری جشنواره‌ها و شب شعرهای مختلف با موضوع عاشورا و امام حسین علیه السلام و یارانش و اصحابش هر کدام دفتری از شعر در پایانش به یادگار نهاده است.

وارث پرچم بلند حسین علیه السلام بوی این خاک بوی عاشوراست
باز سرها به نیزه می‌خواهند خولیان در پناه جوشن‌ها
هان مبادا حسین علیه السلام دیگر بار در مصاف یزیدیان تنها
(اسرافیلی، ۱۳۶۳: ۱۶۱)

بسامد ابیات عاشورایی بعد از انقلاب چنان فراگیر می‌گردد که بعضی از شاعران معروف اقدام به سرودن دفترهای شعری مستقل در این موضوع می‌نمایند. البته این دفتر شعر در حکم مجموعه اشعار گذشتگان حول محور نوحه و نوحه‌سرایی نیست (نیر تبریزی مجموعه شعر آتشکده نیر را سرود که عموماً حول نوحه‌سرایی است)؛ بلکه سروده‌هایی را در بر می‌گیرد که هم از جهت صنایع لفظی و هم صنایع معنوی دارای ابداعات و نوآوری‌هایی است و هم از منظر درون مایه، غنی و پربار است، هم اینکه به مفاهیم اصلی حرکت و نهضت امام حسین علیه السلام می‌پردازد. «سید حسن حسینی» مجموعه شعری با نام **گنجشک و جبرئیل** مختص سروده عاشورایی دارد و قیصر امین‌پور برای کودکان و نوجوانان مجموعه‌ای به نام **ظهر روز دهم** دارد.

۹. امیدوارکننده و روشنی‌بخش

فرهنگ عاشورا به‌رغم شدت مصائبی که برای اهل بیت و همراهانش در صحرای کربلا و پس از آن پیش آمد، نه تنها هاله‌ای از یأس و ناامیدی در جوامع اسلامی به‌ویژه شیعه ایجاد نکرد، بلکه بستر و زمینه تحرک و پویایی و در عین حال امید و موفقیت را پایه‌ریزی نمود. این مضمون را به‌ویژه در شعر پس از انقلاب به‌وضوح و روشنی می‌توان رصد نمود.

همیشه هستی یا ثار الله / و امت تو آمده است / خونین و ضدسازش / و هر که با باطل بیعت نمی‌کند / یقین می‌دانم که صادقانه امت توست / و امت تو آمده است / و می‌گوید / بیگانه باید برود / میدان در آفتاب عشق تو می‌سوزد / تمام میدان‌ها / میدان فتح و بیعت / میدان کربلا / شهدا / آزادی / بهشت در انتهای همین میدان‌هاست (صفا زاده، ۱۳۶۵: ۵۰). این آرزومندی را به‌ویژه در زیارت کربلا و امروزه در ایام اربعین مشاهده می‌نماییم.

آرزوی کربلا دارد دلم یک جهان شور و نوا دارد دلم
(سبزواری، ۱۳۶۸: ۲۰۹)

۱۰. نسل حسینی

شعر قبل از انقلاب نگاهش به حادثه عاشورا نگرش روایی و نوحه‌گونه است و بر عواطف و احساسات تکیه دارد؛ اما شعر عاشورایی بعد از انقلاب، غرق شدن در حادثه عاشورا و اصلاً ایجاد فضای تکرار عاشورای دیگر است. آرزوی همدمی و همراهی با امام شهید:

جانم به فدای مرگ بی‌همتایت تو هستی و نیست خالی از تو جای
ای کاش مرا در آتشت می‌دید ای کاش به مرگ می‌شدم همپایت
(توکلی، ۱۳۸۸: ۳۹)

جست‌وجوی روح اشاره آرزوی نسل انقلاب است.

رفتیم به شوق ناکجایی که تویی گفتیم تو را به هر بهایی که تویی
خفتیم چو برگ سبز بر آب روان امید به خاک کربلایی که تویی
(توکلی، ۱۳۸۸: ۵۵)

نتیجه

شعر در هر عصر و نسلی بیانگر روحیات حاکم بر آن جامعه است. در واقع ادبیات یا بازتاب آنچه که هست یا آرزوی آنچه که باید باشد، است. شعر عاشورایی انعکاسی است از گذشته تا آینده. آنچه بود، آنچه هست و آنچه آرزو می‌کنیم. این اتصال گذشته و آینده را در شعر عاشورایی بعد از انقلاب به‌روشنی می‌توان مشاهده نمود. سروده‌های عاشورایی قبل از انقلاب محدود به روایت‌گری و نهایتاً اظهار تألم، تأسّف، اشک، آه و ندامت به همراه یکسری تخیلات بعضاً دور از واقع در باب آنچه در کربلا رخ داد، می‌شود. لیکن شعر حسینی بعد از انقلاب شعر ایستا نیست. شعری است سرتاسر پویایی، هیجان، شور، محرک، الهام‌بخش، امیدآفرین با جلوه‌هایی از تصاویر بدیع و ابداعات هنرمندانه که هم بر حسن ظاهر تأکید دارد و هم زیبایی و تناسب مضمونی. اصولاً شعر عاشورا پس از انقلاب با عنایت به حوادث پیش‌آمده از قبیل خود انقلاب، دفاع مقدس، جبهه مقاومت و پایداری از یک سو و تأکیدی که بنیانگذار نظام و رهبری بر تأسی گرفتن از ادبیات عاشورایی در مسیر حرکت انقلاب و تداوم آن داشته‌اند از سوی دیگر، بستر رویش و شکوفایی و تنوع و تکثر آن را فراهم ساخت. از این رو این ژانر ادبی بعد از انقلاب

نه تنها با قبل از انقلاب قابل مقایسه نیست، بلکه در هیچ دوره‌ای از ادب فارسی این گونه در این نوع ادبی توسع و گسترش مشاهده نمی‌کنیم. انتشار آثار مستقل فقط در باب حماسه حسینی حتی مخصوص کودکان و تعدد سروده‌های فاخر در مورد حوادث قبل، حین و بعد از واقعه عاشورا بخشی از شناسنامه اشعار عاشورایی بعد از انقلاب است. مضافاً اینکه اشعار مختلف و مستقل در باب شخصیت‌های این نهضت با زاویه نگاه خاص از دستاوردهای ادبیات حسینی بعد از انقلاب است. زاویه دید نزدیک و واضح از حوادث عاشورا جانشین نماهای دور و مبهم و غبارآلود قبل از انقلاب می‌شود. شعر عاشورا به جای سروده‌های پر از تأسف و یأس به شعر امیدبخش مبدل می‌گردد که با شعر انتظار و فرج گره می‌خورد. در واقع خط سرخ شهادت و خط سبز انتظار در ادبیات عاشورایی بعد از انقلاب به هم نزدیک می‌شود و بلکه در هم گره می‌خورد و سرچشمه شور و شروع می‌شود. این ادبیات نوظهور در این سرزمین که به طبع در دامنه کشورهای محور مقاومت تأثیرگذار گردیده است، تربیت‌کننده و پرورش‌دهنده نسلی است که مایل است شور و شعور حسینی را مجدداً در عرصه جهانی ایجاد نماید.

منابع و مأخذ

- احمدی بیرجندی، احمد (۱۳۶۹). انسان دوستی در اسلام. کلک. ۱ (۳). ۱۱۰ - ۱۰۷.
- ارژن، بیژن (۱۳۸۲). رنگ انار. تهران: مهر تابان.
- اروجی، اصغر (۱۳۹۵). عاشق شدن برای تو. تهران: نشر مایا.
- اسدی، محمدرضا (۱۳۹۲). عاشورا در شعر شاعران دهه اول انقلاب، <https://virgoool.io>
- اسرافیلی، حسین (۱۳۶۳). جنگ ششم سوره. تهران: انتشارات حوزه هنری سازمان تبلیغات اسلامی.
- اسماعیلی، اصغر و مریم رئیسی باغ شهبازی (۱۳۹۸). تصویرهای عاشورایی در شعر معاصر. *مطالعات زبان و ادبیات غنایی*. ۹ (۳). ۲۳ - ۳۲.
- بیابانکی، سعید (۱۳۸۷). سنگچین‌ها (شعرها). تهران: نشر علم.
- توکلی، زهیر (۱۳۸۸). میخانقاه. تهران: سوره مهر.
- حدادی و سالاری (۱۳۹۶). نمادهای حماسه عاشورا در شعر معاصر پارسی و عرب. *شیعه‌شناسی*. ۱۴ (۱)
- حسینی، حسن (۱۳۷۱). جبرئیل و گنجشک. تهران: افق.
- خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۹). صحیفه نور. تهران: طبع و نشر.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۰). دیوان. به کوشش محمد دبیر سیاقی. تهران: تیرازه.
- سبزواری، حمید (۱۳۶۸). دیوان. تهران: نشر کیهان.

- سنگری، محمدرضا (۱۳۸۵). *راز رشید*. تهران: سوره مهر.
- شریعتی، علی (۱۳۶۹). *حسین علیه السلام وارث آدم*. تهران: قلم.
- صفارزاده، طاهره (۱۳۶۵). *بیعت با بیداری*. شیراز: نوید شیراز.
- صفر بیگی، جلیل (۱۳۸۹). *و. مشهد: سپیده بارون*.
- عربی، محمدعلی (۱۳۸۰). *عاشورا در گستره شعر فارسی*. پایان‌نامه دکتری دانشکده ادبیات دانشگاه تهران.
- کارگر، رحیم (۱۳۸۷). *چلچراغ اشک*. قم: مشعر.
- کاشانی، سپیده (۱۳۷۳). *هزار دامن گل سرخ*. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی، حوزه هنر.
- کافی، غلامرضا (۱۳۸۶). *شرح منظومه ظهر عاشورا*. تهران: مجتمع فرهنگی عاشورا.
- محدثی خراسانی، زهرا (۱۳۸۸). *شعر آیینی و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن*. تهران: مجتمع فرهنگی عاشورا.
- محدثی، جواد (۱۳۹۳). *فرهنگ عاشورا*. تهران: معروف.
- مردانی، نصرالله (۱۳۷۰). *آتش نی*. تهران: نشر اطلاعات.
- مطهر، محمد (۱۳۷۷). *گلوآژه*. تهران: نشر هادی.
- معصومی، رضا (۱۳۶۶). *اشک شفق*. تهران: رشیدی.
- معلم دامغانی، علی (۱۳۸۶). *رجعت سرخ ستاره*. تهران: سوره مهر.
- موسوی گرمارودی، سید علی (۱۳۸۸). *گوشواره عرش*. تهران: سوره.
- نعمت‌سرا، مظاهر و محمدرضا زمان احمدی (۱۳۹۶). *نقد زیباشناختی شعر آیینی عاشورایی*
قیصر امین‌پور. *زیباشناختی ادبی*. ۱۴ (۲).